

(2) Dum quis res suas prodigit, aut ob malos fines expendit, nemini hoc solo fit injuria, neque qui liberaliter aut cum onere accepit, tenetur ad restituendum. *C. unic. de voto et voti red. in VI* matrimonium initum post simplex castitatis votum, agnoscitur validum, etsi vetitum id esse naturali obligatione voti minime dubium sit; neque probabili ratione dici potest, hujusmodi matrimonii contractum, si lege naturæ nullus esset, ex humano jure firmitatem accipere. Valde quippe insolens est, ut quæ a natura discinduntur, ea voluntaria hominum, vel Dei lege consolidentur.

(3) Contractus sponsalium et matrimonii non idem objectum est; neque enim promissione sponsalitia abdicatur, et transfertur jus illud ad conjugales actus, quemadmodum idem fit in matrimonio. Etsi igitur post inita cum persona quadam sponsalia vetitum sit contra fidem priori datam matrimonium ipsum inire cum alia; non tamen, si istuc fiat, irritum erit; cum transferatur jus, quod ante non abdicatum, ac translatum, etiam tum in potestate erat transferentis. Ejusmodi jura, quamdiu in alterum translata non sunt, neque per legem positivam affecta vinculo quodam, sola facta promissione ligantur quoque modo, non ita extinguuntur, vel cohibentur, ut valide tradi non possint alteri contra fidem prioris promissionis. Hinc *cit. C. unic. de voto* Pontifex declarat, solemnitatem voti, qua matrimonium postea initum dirimitur, ex solo jure ecclesiastico proficisci.

(4) *Supra §. XV. b.* Si quod jus in alienam potestatem non transiit, qui id tenet, sola voluntate sua eo non excidit: cum posterior voluntas eandem, quam prior, vim habeat. Fit hoc casu perinde, ac in humanis legibus quam plurimis, quæ perpetuo valitura dicuntur; sæpe tamen eadem, qua latae sunt, aut pari auctoritate revocantur.

(5) Matrimonia clandestina sancta Dei ecclesia ex justissimis causis semper detestata est, atque prohibuit; eadem tamen rata, et vera erant matrimonia, quamdiu ecclesia ea irrita non fecit. Verum cum sancta synodus animadverteret, prohibitiones illas propter hominum inobedientiam jam non prodesse, tum primum ad ea irritanda processit. *Concil. Trid. Sess. 24. C. I. de reform. matr.* Gravatis alieno ære semper vetitum erat, creditoribus elusis religionem quandam in claustro profiteri; si quis tamen obæratu id fecerat, a nemine censebatur nihil egisse. Sixtus P. V. irritam istiusmodi hominum professionem fecit lege lata A. 1587. At Clemens P. VIII. rigorem hujus legis ad terminos juris prioris reduxit sublata irritatione, relictis poenis aliis a Sixto constitutis. Prohibuerat Innocentius IV, ne procuraciones a visitatoribus ecclesiarum in pecunia, sed in victualibus tantum, neve alia munera ab iisdem reciperentur. *C. Romana Ecclesia. 1. §. 5. de censibus in VI.* At S. Gregorius X., cum exigeret perversorum audacia, sola delictorum hujusmodi prohibitionem non contentus, præcepit, ut, quidquid receptum esset, atque alterum tantum, restitueretur ecclesiae, a qua receptum fuerat. Jus igitur recipienti ita seu abstulit, seu cohibuit, ut suum non faceret, quidquid accepisset. *C. exigit. 2. ibid.* Manifestum igitur esse puto, clausulas irritantes per se non esse, nisi gradum quandam prohibitionis; simulque intelligi potest ratio ejus sententiæ, quam Innocentius protulit. *C. ad apostolicam. 16. de Regularibus*, multa prohibentur, quæ, si facta fuerint, roboris obtinent firmitatem. Cui consentit rescriptum Alexandri III. *C. ex literis. 2. de matrim. contract. contra interdict.* Sane prohibita est præterito digniore, minus digni electio; nec tamen irrita; cum id statui sine gravissimis incommodis litium, ac dubiorum non possit.

(6) Actuum effectus præter jus, et obligationem, quæ conscientiam, seu forum internum attingit, est actio in foro externo. Fieri potest, ut lege humana hæc præcidatur, illa remanente salva. Idem sæpe fit in matrimoniis, quæ præter vinculum internum, et rationem Sacramenti varios annexos habent effectus civiles. His impeditis lege politica non continuo etiam vinculum dissolvitur, aut Sacramenti ratio tollitur. Exemplum præbet *C. de Francia I. de Sponsal.*

(7) In administrandis ac suscipiendis sacris mysteriis multa fiunt contra saluberrimas leges prohibentes, quæ propterea robore suo non carent.

CAPUT XI.

In numero naturalium officiorum ea primum sibi vindicant locum, quæ summum Deum, ac religionem proxime attingunt.

ARGUMENTUM.

LX. Jucundum est sapienti cogitare de naturali hominis cum summo Deo nexu.	LXVIII. Religio naturalis.
LXI. Quem exhibet distincta creatio- nis et Creatoris idea :	LXIX. Falsæ quorundam de illa opi- niones.
LXII. Dein Gubernatoris :	LXX. Obligationes naturales circa in- quirendam religionem veram :
LXIII. Ac finis ultimi. Quid sit illu- stratio divinæ gloriæ.	LXXI. Circa eam amplectendam.
LXIV. Officia theoretica erga Deum.	LXXII. Et profitendam :
LXV. Officia practica.	LXXIII. Notio Autonomiæ :
LXVI. Cultus externus, in quo con- sistat :	LXXIV. An detur ?
LXVII. Ejus rationes ac fundamenta.	LXXV. Delicta contra religionem.
	LXXVI. Religio etiam res sacras, per- sonas sacras, loca sacra attingit.

§. LX.

HOMO vi naturæ atque essentiæ annectitur divinitati, totusque pendet a Creatore suo, Gubernatore, sine ultimo. Hæc vincula supra indicata (1), nunc explicanda sunt accuratius; cum ex eorum contemplatione omnis derivetur religio, et officiorum erga summum Deum complexio (2). Neque accidere jucundius quidpiam homini sapientiæ studioso potest, quam investigare, ac præ oculis habere arctissimum nexum, quo natura sua adstringitur cum divina atque æterna, ac perfectissima mente. Jactent alii longam avorum seriem, et fumosas imagines ostentent; sapienti satis est, nosse et cogitare, se progeniem esse summi Dei, ad eumque, si per cognationum gradus ascendat, ut genealogi faciunt, cito pervenire; quemadmodum Paulus in medio Areo- pago consistens ajebat, *Deum non longe esse ab uno-*

quoque nostrum : in ipso enim vivimus , movemur et sumus. . . Ipsius enim et genus sumus (3).

(1) §. II. a.

(2) Grotius l. II. C. XX. n. XLV. Ex his notionibus contemplativis sequuntur activæ , ut , Deum honorandum , amandum , colendum , eique obtemperandum.

(3) Act. Apost. XVII. v. 27 , 28.

§. LXI. Primo igitur in Creatoris ac Creationis ideam figatur mentis acies , et evolvantur notiones veritatesque cum illa conjunctæ.

(a) Etsi in rebus creatis excellat quivis homo , is tamen neque semper existit , neque necessario , neque ex se determinatus est , ut hoc statu , et loco existeret in serie succedentium rerum , aut cumulo una existentium. Quivis igitur homo in numero est rerum productarum , contingentium , aliunde determinatarum. Porro in rebus productis , contingentibus , determinatis triplex tantum differentia habet locum ; est aliquod *ultimum* , quod quidem ab alio priore ac simili , id est , pariter producto , contingente , determinato pendet , sed a quo non pendet aliud posterius ac simile , quia *ultimum* sumitur , quod in præsentis serie nunc est. Dein est aliquod *medium* , quod et ab alio priore ac simili pendet , et a quo etiam pendet aliud posterius ac simile , sed quod non a priore simili , id est , pariter producto , contingente ac determinato pendet , verum ab alio priore improducto atque æterno , necessario , et quod a se , ac per se determinatum est ad perfectionis suæ statum. Atque hoc est id , quod *summum Deum* dicimus. Quivis igitur , qui ultimum se sumit in numero aut serie productarum rerum , contingentium ac determinatarum , facto gradu triplici Creatorem suum , primumque parentem attingit , a quo is primo ac totus pendet (1).

(b) Cum idea *causæ primæ* , quæ nullam aliam ante se , et *causæ supremæ* , quæ omnes sub se habet , quæ æterna , necessario et a se existit , a qua status et ordo tam stabilis ac mirificus rerum universarum primo determinatur , intime cohæret idea mentis , ac naturæ sapientissimæ , potentissimæ , optimæ , plenæ omnis perfectionis , et infinitæ , quæ eminenti ratione in se continet , quicquid perfectionis concipi in infinito potest. Siquid igitur boni , siquid pulchri , siquid existimatione et amore dignum cogites , id et a Deo est tanquam unico fonte , unde tot scaturiunt rivuli , ac plenissima luce , a qua tot divinitatis radii quaquaversus diffunduntur ; et idem infinites perfectius in Deo est , quo nihil majus , nihil melius excogitari potest. Quo pertinent illa divinitus expressa : *Dixit Deus ad Moysen* : EGO SUM , QUI SUM. Ait : sic dices filiis Israel : QUI EST ,

misit me ad vos (2). Nemo bonus , nisi unus Deus (3). Omnes gentes quasi non sint , sic sunt coram eo , et quasi nihilum et inane reputatæ sunt ei (4). Quid habes , quod non accepisti ? si autem accepisti , quid gloriaris , quasi non acceperis (5) ? Cum his ipsis notionibus causæ primæ , supremæ , perfectissimæ , et infinitæ connexa est notio *UNIUS*. Nam *Deum* , ut scias , unum esse debere , quare , quid sit Deus , et non aliter invenies... *Unicum sit* , necesse est , quod fuerit *summum magnum* (6).

(c) Ad ideam Creatoris istuc præterea referendum est : cum Deus procreavit res omnes ; ipseque natura sua abundet perfectione omni , non poterat quidquam eo consilio ac fine procreare , quasi egeret re quapiam , aut sibi acquirere quidquam cogitaret (7). Ob eandem tamen perfectionem , ac sapientiam infinitam non potuit procreatis rebus non præstitueret finem et naturæ ipsarum accommodatum , et suæ perfectioni consentaneum. Quis sit istiusmodi finis , mox infra exponemus.

(1) Qui res metaphysicas speculati sunt , aut contemplatione divinarum rerum excolere mentem , maxima cum perspicuitate ac voluptate percipient totum id , quod paucis verbis compressimus ; modo id agant , ut rejectis ideis ad rem non pertinentibus , solam sibi abstrahant et retineant ideam rei contingentis , productæ , aliunde determinatæ.

(2) Exod. III. v. 14.

(3) Marc. X. v. 18. Luc. XVIII. v. 19. Matth. XIX. v. 17.

(4) Isai. XL. v. 17. — (5) I. Cor. IV. v. 7.

(6) Tertullianus adversus Marcionem L. I. C. 3. Constat idolorum cultores , si paulum saperent , stultitiam polytheismi agnovisse , et cum tutum esset , irrisisse , quemadmodum de Seneca Augustinus testatur L. VI. C. X. in fine de Civit. Dei : « Colebat , inquit , quod reprehendebat : agebat , quod arguebat ; quod culpabat , adorabat. Ita magni hi philosophi cum infamam plebeculam formidarent , commutarunt veritatem Dei in mendacium , et coluerunt , et servierunt creaturæ potius , quam Creatori... » propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum , in immunditiam... in reprobum sensum... , repletos omni iniquitate , malitia etc. Rom. I. Atqui hi ipsi sunt , quos scriptores quidam ætatis nostræ sæpenuerò admirantur , prædicant , ac veris Heroibus ac Sapientibus catholicæ religionis antepone non verentur.

(7) Psalm. XV. v. 2. Dixi Domino , Deus meus es tu ; quoniam bonorum meorum non eges. S. Thomas I. part. q. XLIV. a. 4. « Dicendum , quod agere propter indigentiam , non est , nisi agentis imperfecti... Sed hoc Deo non competit ; et ideo ipse solus est maxime liberalis : quia non agit propter suam utilitatem , sed solum propter suam bonitatem. » et ibid. q. XIX. ad 1. « licet nihil aliud a Deo sit finis Dei , tamen ipsemet est finis respectu omnium ; quæ ab eo fiunt , et hoc per suam essentiam , cum per suam essentiam sit bonus... » Finis enim habet rationem boni. »

§. LXII. Altera , qua Deo vi naturæ adnectimur , est supremi Gubernatoris idea , et divinæ Gubernationis ratio , ob quam citius subditum cogites in hac terra sine imperante , aut domesticum sine patrefamilias , quam hominem supremo Gubernatori , Legislatori , Ju-

dici, ac communi amplissimæ orbis familiæ parenti non subjectum penitus et obnoxium. Non deserit divinum Numen, quæ sapientissimo consilio atque optimis finibus condidit, quasi humanæ levitatis more mutasset voluntatem, aut oblivione negligeret, aut fastidiret opera, quæ effecit, aut gubernando defatigatus cessaret, aut curarum mole implicitus singulis æque, ac universis curandis par non esset. Interesse perpetuo humanis rebus providentiam supremi Dei, a qua universorum ordo et singulorum sors pendeat, et intime sentit, et aperte testatur mortalium genus omne inde ab origine sua. Epicureorum impietas aliter loquentium potius, quam sentientium confutata est dudum, atque explosa, et cum horrore repudiata, nec atheismo impar habita; cum, quidquid religionis est, æque tollat (1). Ad hanc igitur supremi Gubernatoris ideam, et divinæ gubernationis rationem, hi qui sequuntur, disciplinæ articuli spectant maximè.

(a) Providentia summi Dei in administranda hominum sorte non coercetur angustis terminis mortalis vitæ, sed gravissimum iudicium coram divino tribunali cuique subeundum post fata, ac præmii vel supplicii, beatitatis aut miseræ immutabilem statum pro meritis tribuendum complectitur.

(b) Neque ex præsentis fortuna discrimen inter homines facit providentia Numinis; quoniam *pusillum et magnum ipse fecit, et æqualiter est illi cura de omnibus* (2).

(c) Quisquis causarum naturalium ordo, et quæcunque efficacia cogitetur, qua ex aliis alia consequantur necessitate naturæ; tamen sors hominum, qua prospera vel adversa utuntur in hac vita, divinæ rerum administrationi rectissime tribuitur, ut arceri, vel removeri a Gubernatore Deo mala præsentia, et donari nobis, vel conservari bona, rectissime flagitemus, atque illa sceleri, hæc prohibiti justissimis ex causis sæpe adscribamus (3). Quis premente fortuna, ingravescente morbo, imminente morte etc., hoste barbaro instante, aut cum dira lues serpit, cum vermium aut locustarum greges spem agricolarum absumunt, cum aquarum vis domos, pecora et homines haurit, cum annonæ penuria et pallida fames incumbit; quis divinum Numen non cogitat, non preces fundit, non placare studet sceleribus exacerbatum? atque utinam cum secundis rebus homines utuntur, æque beneficium ac liberalem, quam adverso tempore severum, æque donantem bona, quam auferentem,

æque blandientem, quam castigantem Deum viderent cæci mortales!

(d) Ad Gubernationis divinæ rationem maxime pertinent leges naturali ratione promulgatæ et gravissima sanctione munitæ, nempe uberrimis præmiis virtuti promissis, et gravissimis suppliciis sceleri propositis: utraque vel maxime ad statum futuræ vitæ pertinent. Nec inficiari quisquam potest, summo Deo competere jus ac potestatem præter veritates ac leges ratione promulgatas, alias hominibus veritates manifestandi, et alias præterea proponendi leges, quibus tanquam mediis finem suum consecrarentur; multoque etiam magis potest Deus summo jure, naturali beatitatis humanæ fini subrogare sublimiorem, quæ omnem naturam transcendat, hominemque multo propius, ac per naturam fieri potest, cum divinitate conjungat, eique fini dein accommodare media ordinis pariter sublimioris; neque enim, quod supra naturam est, per vias ac vires naturæ attingi potest; atque id, si faciat optimus Deus, in summæ gratiæ loco habendum est.

(e) Si propositæ per naturam viæ assequendo fini vix, ac ne vix quidem idoneæ sunt, et veritates ratione promulgatæ atque ad honestatem vitæ summopere necessariæ per rationem non satis innotescunt hominibus, credi non potest, Deum bonitati ac sapientiæ defuisse, sed per revelationem, quæ saltem naturam non superat, credendus est succurrisse infirmitati mentis humanæ. Nemo est vir sapiens, qui, posteaquam certum sibi finem præfixit, non media accommodet ei obtinendo idonea; et gentes omnes, quæ religionem coluerunt, religionis initia, et instituta ex quodam cum superis commercio derivaverunt.

(1) Accedentem ad Deum, id est, religionem colenti, necesse est, ut credat, non tantum, esse Deum, sed quod inquirentibus se remunerator sit, quique adeo animadvertat, quæ ab hominibus geruntur. *Hebr. XI. v. 6. Eundem fuisse sensum totius antiquitatis observat Grotius l. II. C. XX. §. XLVI., et Pufendorfius de J. N. et G. l. III. C. IV. §. 4.*

(2) *Sap. VI. v. 8.*

(3) « Dominus mortificat, et vivificat; deducit ad inferos, et reducit. Dominus » pauperem facit, et ditat, humiliat, et sublevat. Suscitavit de pulvere egenum, et » de stercore elevavit pauperem, ut sedeat cum divitibus, et solium gloriæ teneat. » *I. Reg. II. 6. seq.* Cavendum tamen cuique, ne aliorum miseras peccatis ipsorum temere adscribat. Contrarium docemur in historia Jobi, et *Tob. XII. v. 18.* « quia acceptus eras Deus, necesse fuit, ut tentatio probaret te. » et *Joann. IX. v. 3.* neque hic peccavit, neque parentes (ut cæcus nasceretur) sed ut manifestentur opera Dei in illo. »

§. LXIII. Tertium superest vinculum, quo nos summo Deo adstrinxit natura, vel potius ipse sibi naturæ auctor, idque *in fine* nobis præfixo situm est. Quod contingens est, et productum, id aliquando non extitit: quod a se est, et prima ac suprema omnium

causa, id semper extitit; cum in se habeat et a se, ut sit. Igitur difficile non est cogitare tempus, quo præter summum Deum extitit nihil. Quando igitur fecit Deus, ut essent, quæ ante non erant; quid aliud fecit, nisi, ut manifestaret se esse, utque ea, quæ ratione pollent, inquirerent, unde sint; cum neque ex se sint, et nihil fuerint antea, et nunc sint? Quapropter creando et res universas, et maxime naturam intelligentem, summus Creator, se esse palam fecit; et quod consequens est, se perfectissimum esse palam fecit, cum id inde ab omni æternitate ignotum esset universis, quia universa omnino non erant. Quid igitur spectabat creando, seseque palam faciendo? non id certe, ut acquireret; quippe qui omnia dedit creando, et infinites majora dare potest: *nec indigens aliquo, cum ipse det omnibus vitam, et inspirationem et omnia* (1). Nimirum communicare se, ac perfectiones suas voluit creando, non perfectionis quidquam accipere. Quem ergo finem præstituit creatis rebus? nempe dignum bonitate sua, sapientia sua, perfectione sua infinita. Res quidem extra hominem positas in hoc mundo propter hominem condidit (quod vel cæci gentiles agnoverunt) sic tamen propter hominem res condidit, ut in iis homo, nisi cæcutire, et insanire vellet, Conditorum tanquam in speculo cerneret, et a diffusis divinitatis radiis haud ægre in notitiam divinitatis veniret (2). Ipsa quidem rerum creatio est communicatio divinæ bonitatis, perfectionis, beatitatis; nam a Deo est, quidquid est. Sed mens creata intelligendi, et amandi facultate pollens in se ipsa nec satis habet, quod intelligat, nec satis, quod amet; estque in statu torporis, ac stupiditatis, quamdiu nec sat veritatis habet, quam intelligat, et intueatur, nec sat bonitatis, quam amplectatur et amet. In se igitur, ac per seipsam beata, quieta, tranquilla non est. Ergo beatitatem extra se quærat, necesse erit; an in re ulla creata? at omnes, quia creatæ, idcirco imperfectæ sunt; semper ergo deerit quidquam rem creatam contemplanti et

amanti. Porro, cui deest quidquam, is beatus non est; multo etiam minus beatus, cui infinita desunt. Dein res inanimes longe sunt inferiores mente creata; mens vero alia pariter creata, quomodo beatas faciet alias mentes, quæ ipsa quærit beatitatem extra se? quæ bona non est ulla ex parte, nisi qua imaginem divinitatis præ se fert: quæ se amanti dicet; Deum præ se ama, si me amas. Nihil igitur restat, menti creatæ, et naturæ cuiusvis intelligenti, si misera non esse, sed beata velit, nisi ut Deum quærat, atque in Deo beatitatem quærat. Atque id est, quod Atheniensibus, nempe hominibus non stupidis, Paulus proposuit, cum diceret; Deum non indigentia mundum et homines condidisse, sed ut Deum quærant, et attrectare studeant; quærant contemplando, attrectent, teneantque amando. Non potuit Deus, si hominem non miserum, si beatum efficere voluit, cum non condere propter semetipsum, eique hunc præstituere finem, ut quærat se contemplando, teneat amando. Sublimia hæc videbuntur nonnullis, fortassis etiam magis ascetica et pia credent, quam philosophica. Atqui et Paulus in eandem sententiam loquens Atheniensibus id vereri visus est, et præoccupavit, addens: *Quamquam non longe est ab unoquoque nostrum. In ipso enim vivimus, movemur, et sumus; sicut et quidam vestrorum poetarum dixerunt; ipsius enim et genus sumus.* Nunc illud concludamus, Deum creando res universas manifestasse se, ac perfectiones suas, eumque finem præfixisse naturis intelligentibus, ut cognoscendo et amando divinitatem beatæ sint. Hisce veritatibus inconcussis adnectamus notiones, et veritates cum iisdem penitus cohærentes:

(a) Id, quod in se exprimit, et palam facit, et cognoscendam præbet perfectionem, ac summam gloriam, quæ in Deo est, dicitur *illustrare divinam gloriam, aut manifestare Dei perfectiones.* Porro res inanimæ, et status physicus rerum omnium illustrat divinam gloriam, ac manifestat Dei perfectiones, quatenus Conditoris potentiam, sapientiam, bonitatem, providentiam etc. aliasque perfectiones exprimunt, et palam faciunt, et cognoscenda præbent.

Naturæ vero intelligentes, ac status earum moralis illustrant divinam gloriam, ac manifestant Dei perfectiones, quatenus per actiones liberas statumque moralem exprimunt, et palam faciunt, et cognoscendas præbent perfectiones summas Dei, easdem agnoscendo, de iis, ut oportet, judicando, eas profitendo, rebus omnibus præferendo, eas amplectendo tota voluntate, et amando totis viribus: ab iisdem desumendo motiva, seu momenta actionum liberarum, eas celebrando, prædicando, colendo actionibus externis, quæque sunt generis istius; uno verbo, natura intelligens illustrat divinam gloriam, ac manifestat Dei perfectiones, quando actibus intellectus, nempe contemplando ac judicando, et actibus voluntatis, amando ac delectando, denique externis actionibus cum internis conspirantibus perfectiones summi Dei, ut par est, exprimit, et palam facit, et cognoscendas præbet: atqui in his ipsis intellectus, et voluntatis actibus primo consistit beatitas naturæ intelligentis, ut paulo ante demonstratum est; igitur natura intelligens per beatitatem suam illustrat divinam gloriam, ac manifestat Dei perfectiones, sive illustrando divinam gloriam, et manifestando Dei perfectiones ipsa beata est; ut adeo illustratio divinæ gloriæ, seu manifestatio divinarum perfectionum, ac beatitas naturæ intelligentis reipsa non differant, nec diversi fines sint eidem vi naturæ, aut a Conditoræ præfixi (4).

(b) Vereor, ut, quæ adhuc deduximus, satis perspicua sint iis, qui caducis rebus, cogitando atque amando affixi, parum norunt, quid sit cogitare de summis perfectionibus Dei, quid amare divinitatem; facile si quidem dabunt, Deum non potuisse non beatitatem præstitueri, in quam feratur natura intelligens. Atqui, inquam, beatam efficere non potuit mentem intellectu et voluntate præditam, nisi seipsum cognoscendum et amandum dedisset. Quid enim tam consentaneum naturæ, aut magis optabile atque appositum ad beatitatem, quam si fons dicat: bibe; si lux: aspice; si pulchritudo: fruere; si veritas: cognosce, et intuere; si bonitas: ama; si thesaurus: posside; si corona: cingere. Aut quid demum, ut beati sint, præcipi sibi volunt mortales cæci? Forte, ut popularem auram, ut honores captent, ut nummorum acervos colligant, ut amentiam libidinis et carnis titillationes percipiant; perinde ac si vellent, ut ipsos lux ablegaret ad tenebras, ut fons ad cœnum, ut veritas ad errorem, ut sanitas ad venenum, ut pulchritudo ad fœditatem, ut dulcedo ad nauseam, ut thesaurus ad inopiam? Voluit igitur, ut divinitas seipsam neget (5)? atqui id penitus repugnat; igitur repugnat id quoque, ut aliam naturæ intelligenti beatitatem præstitueret, quam quæ in illustranda divina gloria, et manifestandis ipsius perfectionibus esset sita.

(c) Spectata natura hominis fieri non potest, ut siquid maxime facimus, et admiramur, eodemque tempore tota voluntate amplectimur, et amamus; ut, inquam, sensa atque hasce affectiones per-

petuo, aut etiam longiore tempore occultemus animo, nec foras prodire sinamus; si vero contemplationes nostras continuare, aut majorem claritatem illis conciliare, si amorem fovere, magisque etiam inflammare cupimus; tum vero necesse est, ut quæ intus in animo sunt, in actus externos erumpere patiamur, ut ea quidem ratione omnes facultates, ac vires nostræ una conspirent. Ex quo uno palam fit, quomodo illustratio divinæ gloriæ actibus externis fieri possit ac debeat. Unde ea illustratio, sive, ut alii loqui solent, *gloria Dei extrinseca*, passim dicitur clara Dei cum laude notitia. Interest rem summi momenti, quam late pateat, exemplis facere illustriorem. Divinas perfectiones in sese exprimit, et illustrat, qui, quæ ad divinitatem ejusque cultum pertinent, rebus omnibus longissime anteferenda judicat, idque profitetur re et verbis; neque tamen eo consilio id facit, ut capter ipse hominum laudem, sed ut iidem ad laudem divinitatis excitentur (6). Qui ita sentit de summo Deo, ac si perfectissimus non esset quadam parte, aut imperfectione laboraret positiva, non illustrat divinam gloriam, sed obscurat; uti qui putat Deum succurrere non posse rebus afflictis aut perditis: aut non posse plura revelare homini de perfectissima natura sua, quam homo vi rationis naturalis queat comprehendere: quia, quidquid divinum est, exhauriri humani ingenii modulo posse opinatur: qui, quæ imperfecta sunt in creatis rebus, aut perturbationes, quibus hominum mentes agitari solent, summo Deo attribuit. Contra vero illustrat Dei potentiam, bonitatem, sapientiam, qui perinde adversis ac secundis rebus ejusdem adorandæ providentiæ acquiescit; qui omni vitæ statu ac fortuna, Dei intueri et exequi voluntatem studet; quique eodem studio satisfaciendi divinæ voluntati officia explet erga seipsum vel alios, a Deo præscripta; et quoniam imitari solemus eos, quos magni facimus, ac cordi habemus, neque Deo gratius quidquam accidere potest, quam si admirandas ejus perfectiones vita et moribus exprimamus, sine dubio illustrabit Dei gloriam, qui imitari Deum conatur, quaquam potest ratione, quod sit maxime ignoscendo et benefaciendo; quæ quidem re homines ad Deum accedere, vel ethnici agnoverunt (7).

(d) Hic finis illustrandi divinam gloriam communis est omnium hominum; et singulis æque ac universis, quocumque statu sint fortunæ, vel ætate aut sexu. Lex naturalis ac divina maximum illud ac primum præceptum dedit: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex omnibus viribus tuis, et ex omni mente tua* (8). Nullius amorem Deus fastidit, si modo corde non fieto amet; nihil præ vilissimo homine apud Deum prærogativæ Princeps habet: neque in hac re primæva æqualitas naturalis sublata est, aut tolli omnino potest. Nec diversa vitæ ratio obesse potest, quo minus illustrare quisque debeat divinam gloriam. Idem spectabit, agetque, si sapit, miles in castris, sacerdos in ecclesia, doctor in cathedra, judex in foro, artifex in officina, prin-

ceps in curia, nobilis in palatio, pauper in tugurio, discipulus in schola, monachus in claustro vel eremo. Satis enim magnum virtutis theatrum habet, cui summus Deus spectator adest (9). Neque vero quisquam hoc se jure et obligatione abdicare potest.

(e) Hoc sine ultimo illustrandi divinam gloriam nihil majus aut præstantius, quodve gravioris momenti sit, excogitari potest; quapropter primo præ oculis eatenus habendus, quoad nihil ei repugnans constituatur, agaturve. Sunt enim alii fines propiores hominibus propositi, qui ex se in adiaphoris numerandi sunt, uti fit in societatibus commercii, literarum, securitatis gratia initis. Quibus jus competit determinandi actiones tanquam media hisce obtinendis idonea, vi istius juris de cultu summi Dei, de religione, de sacris statuere nihil possunt, nisi forte nequid divinæ gloriæ repugnans admittatur. Ac ineptiret sane, si, quem securitatis ac custodiæ causa conduxit itineris comitem, mihi leges religionis præscribere aggrediretur, idque sibi jus vindicaret, propterea quod omnia fini ultimo inservire debeant. Determinet ipse actiones æque adiaphoras ac finis est: curam ac obligationem eas referendi ad illustrandam Dei perfectionem agenti relinquat. Velim hæc perpendant, qui Imperanti jus Sacrorum tribuunt, aut quidem jus circa Sacra in ipsum prope Sacrarium protendunt simulata pietate; eoquod imperantis sit divinam gloriam illustrare. Qui vero illud identidem in ore habent: *Salus reipublicæ suprema lex est*, nisi divinam religionem excipiant, non tam cum Machiavello, quam cum Atheis sentiunt.

(1) *Act. XVII. v. 25.* — (2) *Rom. I. v. 20. Sap. XIII. v. 5.*

(3) *Act. XVII. v. 27, 28.*

(4) Vulgo distingui in scholis solet inter ea, quæ substantiam beatitatis efficiunt, et quæ accidentalia appellantur, eamque quaqua ratione ornant vel augent. In miseris præsentis vitæ id maxime spectandum, quatenus a contemplatione et amore summi Dei avocant.

(5) *Supr. §. X. g.*

(6) « Attendite, ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini » ab eis. » *Math. VI. v. 1.* Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant » opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est. » *Ibid. V. v. 16.*

(7) « Diligite inimicos vestros; benefacite his, qui oderunt vos... ut sitis filii » Patris vestri, qui in cælis est... Estote perfecti, sicut et Pater vester cælestis » perfectus est. » *Math. V. v. 44, 45, 48.*

(8) *Luc. X. v. 27.*

(9) « Clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito, et Pater tuus, qui videt » in abscondito, reddet tibi. » *Math. VI. v. 6.*

§. LXIV. Hactenus gravissima omnium proposita est theoria, ex qua homo vi naturæ totus pendere a summo Deo intelligitur, tum si origo ejus ac principium existendi, tum si medius vitæ et existentiae cursus, tum si finis spectetur ac meta, in qua una conquiescere, et beatus esse potest. Est hæc sapientiæ summa, si effica-

citatem, quam par est, habeat ea cognitio in cienda voluntate, regendaque vita. Eadem enim fons est uberimus officiorum cujusvis generis, in quibus illud primum esse debet, ut perfectiores reddere cognitiones nostras de summo Deo, admirandisque perfectionibus, etiam atque etiam, et modis omnibus adlaboremus; in quo officia theoretica hominis erga divinitatem sita sunt. Est enim notitia quædam Dei, quæ *præsupposita* dicitur ad disciplinam juris; est alia, quæ sub disciplinam juris et obligationem naturalem cadit (1); ac prior illa institutione primæ ætatis, traditione, aliorum exemplis, usu ipso vitæ et rationis nobis ingeritur: hanc cogitandi studio ac contentione, multoque etiam magis cultu Numinis et amore nobis comparamus, quando is diligentibus se atque inquirentibus, miris sese viis manifestiorem reddit identidem. Qui primis illis cognitionibus non paret, neque colit, quem cognitum habet, supremum Deum et bonorum largitorem, sua culpa cæcus fit. Quod antiquis philosophis accidisse Paulus narrat, *qui, cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, neque gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipientis cor eorum; dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt* (2).

(a) Primum igitur hominis, ratione illucescente, officium sit, rectis de Deo cognitionibus animum imbuere; quod Sapiens hebraica phrasi primum proposuit præceptum iis, qui juste vivere volunt: *Sentite de Domino in bonitate*, id est: bene, utque dignum est summo Deo, de ipso sentite, et judicate (3). Non bene sentiunt de Deo, qui ita dicunt: *quid novit Deus? et quasi per caliginem judicat. Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, et circa cardines cæli perambulat* (4). Non senserunt de Deo in bonitate ii, de quibus ita extat in psalmis: *populum tuum, Domine, humiliaverunt, et hereditatem tuam vexaverunt. Viduam et advenam interfecerunt: et pupillos occiderunt: et dixerunt: non videbit Dominus* (5). Non senserunt de Deo in bonitate ii, qui, antequam luxuriæ se darent ac latrociniis, timorem Dei judicis abjicientes sibi persuadere volebant: *spiritus diffundetur tanquam mollis aer* (6). Nec vero is de Deo in bonitate sensit, qui mactato innocente fratre plenus angoris ac desperationis, vociferabatur: *major est iniquitas mea, quam*

ut veniam merear (7). Neque in bonitate de Deo sensit, qui, cum abjecisset disciplinam, et cum furibus atque adulteris conflasset societatem, et calumnias struxisset, ipsum Deum paululum ante dissimulantem, postea severe exprobrantem habuit: *hæc fecisti, et tacui; existimasti inique, quod ero tui similis* (8). Omnium vero minime de Deo in bonitate sensit insipiens ille, qui in corde suo dixit: *non est Deus* (9).

(b) Nec satis est, cognitiones quascunque habere de summo Deo, nisi eadem vividæ sint, et efficaces, atque in voluntatem actionesque dimanent; secus veritas velut otiosa, aut capta detinebitur intus in animo; quod de ethnicis philosophis Paulus commemorat (10). Quapropter magnopere cavendum, ne solertia cogitandi nimis distrahatur rebus sensu perceptis, et imaginatione revocatis, neve animus capiatur amore inanum rerum, aut curis vel angoribus perturbetur; eidemque de divinis perfectionibus summisque veritatibus, quæ cum iisdem nexæ sunt, contemplationi danda opera est sæpe, et opportunitis horis, et eo maxime tempore insistendum, quo caducitas humanarum rerum non tam cognoscitur, quam sentitur. Quantum laboris, studiique non impendunt homines comparandæ rerum aliarum cognitioni, qua destituti instar tabulæ rasæ in mundum ingrediuntur; nec tamen ulla est tam necessaria, nec tam jucunda et honesta, quam de summo Deo cognitio? quantopere scrutantur homines thesauri aurique comparandi vias? *si quæsieris eam (sapientiam) quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis illam: tunc intelliges timorem Domini, et scientiam Dei invenies* (11).

(c) Contemplationi Dei intentus cito intelligit, immensum esse divinitatis et divinarum perfectionum pelagus; unde infirmitatem mentis suæ persentiscens id aget, ut et adoret divinam immensitatem, et de se demisse, ut par est, sentiat, habeatque persuasissimum, mysteria divinitatis, ac veluti thesauros providentiæ divinæ infinities majora captu humano esse; quæ proin revereri oporteat, non scrutari, pro exploratis tenere, non examinare (12). Unde et illud consequitur, ut de divinis rebus non loquatur, nisi religiose, et circumsperta mente, et cum metu quodam, ac disciplina, quemadmodum venerabiles Patres religionis nostræ nos commonefaciunt (13).

(d) Cum Deus ultra eas veritates ac leges, quæ ratione nobis innotescunt, alias possit veritates ac leges proponere, et revelare; cumque modus, quo ea revelatio fieri debeat, penitus a divina voluntate pendeat; consequens est, ut, siqua a Deo revelata dicantur, teneatur, qui id satis compertum non habet, *de facto revelationis* diligenter inquirere, eoque explorato firmissimo assensu amplecti, quæ revelata a Deo sunt, etsi eadem majora sint, quam humana ratione comprehendi possint.

(1) Grotius l. II. C. XX. n. XLV.

(2) Rom. I. v. 21, 22. Animadvertat, obsecro, studiosus lector, unde stultitia et cæcitas veterum philosophorum duxerit originem, nempe primo ex neglecto Dei cultu; *non sicut Deum glorificaverunt, neque gratias egerunt; dein ex fastu et superbia, qua præ aliis se sapere sibi, et aliis persuadere conabantur: evanuerunt in cogitationibus suis... dicentes se esse sapientes.* Ecce imaginem reformatorem nostri ævi binis lineis efformatam; in quos illud cadit Gregorii M., « cum superna, quæ amiserunt, non considerant, esse se (heu miseri!) in bonis felices putant. Nequaquam enim ad veritatis lucem, cui » conditi fuerant, mentis oculos erigunt, sed in cæcitate, quam tolerant, quasi » in claritate luminis exultant. » in C. I. Job.

(3) Sap. I. v. 1. — (4) Job. XXII. v. 13, 14. — (5) Psalm. XCIII. v. 5, 6, 7.

(6) Sap. II. v. 3. — (7) Genes. IV. v. 13. — (8) Psalm. XLIX. v. 18, 20, 21.

(9) Psalm. XIII. v. 1. Ex hoc loco pessime conclusit Hobbesius, atheismum inter peccata imprudentiæ seu ignorantia referendum esse, quasi is proprie peccatum non esset, sed error duntaxat et stultitia, quæ jure puniri nequeat. Respondit præter alios Pufendorfius de J. N. et G. l. III. C. IV. §. 5. in hanc sententiam: « quasi vero phrasi sacræ Scripturæ illi solummodo stulti dicantur, qui » in errore versantur, ac non illi quoque, qui ex malitia peccant; ac quasi non » maxima sit illa stultitia, per malitiam sibigravissimam pœnam, pro exigua aut » nulla voluptate accersere. Deinde non ita difficile est, naturali ratione Deum » investigare, quemadmodum est invenire proportionem spheræ ad cylindrum; » quo exemplo utitur Hobbesius. »

(10) Rom. I. v. 18. — (11) Proverb. II. v. 4, 5.

(12) Proverb. XXV. v. 8. Eccli. III. v. 22. Recte Augustinus epist. 2. nunc. 137. ad Volusianum de dogmatis religionis pronuntiavit: « Hic si ratio » quæritur, non erit mirabile; si exemplum poscitur, non erit singulare. De- » mus Deum aliquid posse, quod nos fateamur investigare non posse. In talibus » rebus tota ratio facti est potentia facientis. »

(13) Chrysost. Hom. 2. in epist. ad Hebr. Salvian. l. I. de Gubernat. Dei. Acute Hesychius in Leviticum l. 2. c. 6, ut, qui calefit, inquit, non propius ad ignem accedit: ita, qui de Deo disputat.

§. LXV. Qui in theoreticis erga Deum officiis, qua par est, diligentia versatur, languere non sinet officia *practica*. In his præcipua sunt *interna*, sita in piis affectionibus ac motibus voluntatis erga summum Deum. Eorum officiorum fere notiones duntaxat indicabo; cum rationes ex theoria supra posita suo cujusque studio erutæ, atque adinventæ et firmius hæreant in animo, et vi majore impellant voluntatem.

(a) Primum esse amoris in Deum præceptum, dictum est paulo ante (1). Estque amor ea voluntatis affectio, qua ex contemplatione perfectionis seu boni, voluptatem ac inclinationem versus id concipimus. Bonitas Dei alia *absoluta* dicitur, alia *respectiva*. Illi amor benevolentia, huic amor concupiscentia respondet. Sunt, qui addant amorem obedientia, secundum illud: *Siquis diligit me, sermonem meum servabit... qui non diligit me, sermones meos non servat* (2). Inest in amore Dei tum vehementia quædam, ardor, seu *intensio*, ut vocant, tum *appretiatio*, qua